

ACC. N.R. M. 7850 : 1-18.

Landskap: Småland.

Uppleknat av: B.O.Bondeson,

Härad: S.Möre.

Adress: Lesjöfors.

Socken: Gullabo.

Berättat av: upptecknaren.

Uppteckningsår: 1941.

Född år 1884 i Gullabo.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jordbruksredskap.

Lie, räfsa, höbärgningsredskap m.m. med beskrivning av slätter
och bärgrning.

Text III.

btp. Blk

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 7850 : 7.

1
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Första veckan i juli var det vanligt att börja slättern. Då var gräset fullväxt eller ägde den mognad, som ansågs vara nödvändig.

Man fick inte dröja ut på tiden för långt under själva slättern, ty då förlorade gräset sitt näringssärde, och så tillstötte nya sysslor, som måste skötas. Hade man vidlyftig slätter, som krävde många dagsverken, så fick man lega hjälp i större omfattning än den som hade mindre att slå. Om man hade lite eller mycket att slå, så måste slättern vara klar efter 14 dar. Den omtänksamma lantbrukaren ställde alla verktyg i ordning, tills slättern skulle börja.

Liarna skulle sättas fast och slipas upp ifall de var nya, och alla räfsor skulle pinnas. Till lien hörd även en stråkspän stråkspion.

med vilken den bryntes eller vässades. Lien fastsattes vid lieörvet med hjälp av liatåten liatäfeln som var till-skuren av ek och liknade ett smalt tunt band och kilat, så att det satt fullständigt stadigt. Lieörvet, som själva skaftet kallades var försett med två handtag benämnda kaggar Kärga eller liakaggar, liakärg pl. liakärga.

Edu. III : 12

Auk
z

Örvet gjordes av gran, furu eller al, och somliga slöjdare snidade vackra ornamenter och målade namn och årtal på det.

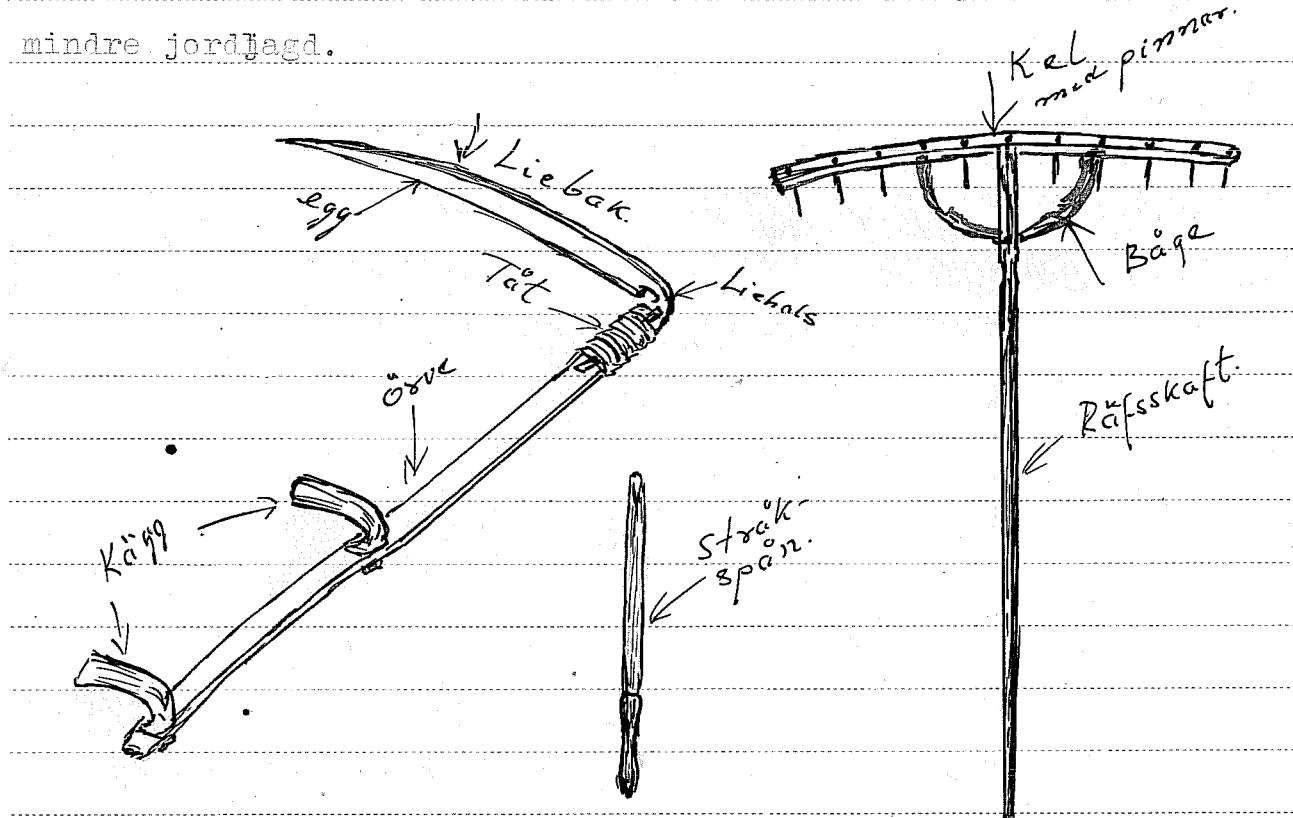
Kaggarna gjordes av ett krokigt växtträ och formades till lämpliga och passande handtag. Lien togs aldrig av vid slipningen utan fick sitta så länge täten höll. Man använde vanligen två slags liar, korta och långa. De förra vid hackslätter på ängar och i gården och då man slädde vallar, och de senare då man slädde mader och mossar, som var jämma och stenfria. (Verhet slå i bet. slå gräs konjugeras svagt slas, släod, slæot medan slå i bet. ge någon stryk konj. starkt sla, slæo, slæ).

Med en lång lie kunde man inte hackslå, utan man högg långa regelbundna hugg. Det kallades att gå skär gåe skär eller skäragång skäragång. Detta sätt att slå gick betydligt fortare än att hackslå men krävde mera styrka och uthållighet. Då lien var påsatt måste den böjas, så den skär jämnt mot marken. Det kallades att jordlägga lien jordlägga och därvid använde man liarätan. Den var gjord zw. ett tjockt trästycke försett med en skåra genom vilken lien trädde, då den skul-

ACC. N.R. M. 7850:3.

3
LUND'S UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

le jordläggas. Var lien förmynket jordlagd och åkern eller vallen stenig, så stenhögg man oftare, och var den alltför litet jordlagd, blev den lång stubb kvar. Hårdvallar och gärden som var stenfria, släddes med mycket jordlagd lie och klövervall och sädесåkra med mindre jordlagd.

Sträkspånen sattes fast i ett par hakar på örvens främre del mellan kaggarna eller bar man den i handen eller nedstucken mellan svängrennen.

Vid hackslätter gick karlarna fram i bredd, och varje karl tog för sig ett stycke på 3 till 4 famnars bredd, som han hade att svara för. Det kallades en än aon och den sträckte sig tvärs över hela gården. Då man nått gränsen, vände man om och delade upp i ånar och slädde tillbaka. Då man kom fram till ånens slut, brukade man pusta i några minuter. Då lades lien å sida, och var och en lade sig ner och sträckte ut sig på marken. Ibland hände att det lämnades ett oslätt stycke mellan ett par ånar; det kallades en wagga.

Væga och den som slarvat fick göta det riktigt. Den duktige slätterkarlen låg alltid i teten och på sladden den svagare. Då varje än var ungefär lika bred, fick varje slätterkarl slå lika mycket.

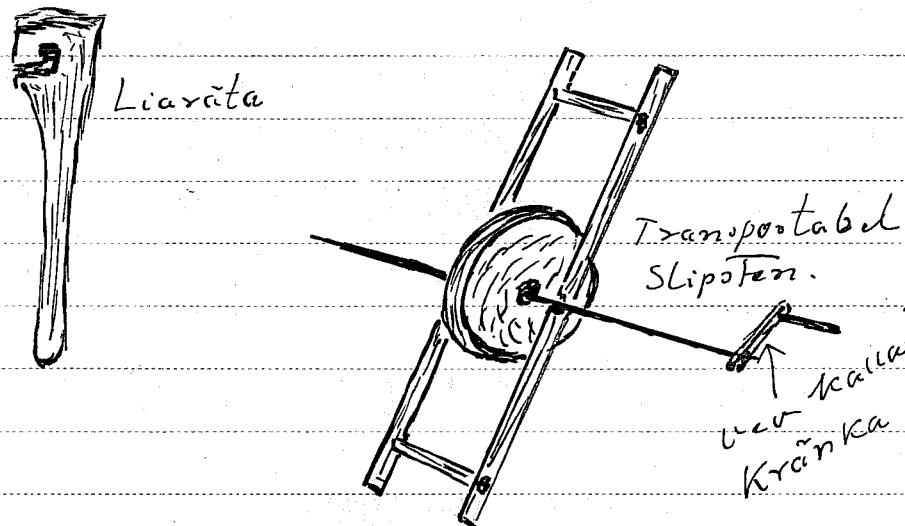
Blev lien slö efter en stunds användning och särskilt om man stenhögg, tog man till sträkspånen och hätttrade på eggen. Det kallades att stryka lien och gjorde vanligen god mån.

Sträkspånen var gjord av trä 40 - 50 cm. lång 3 - 4 cm. bred och tjockleken 6 - 8 mm. Den beströks först med tjära flera gånger, och i tjäran ströddes finkrossad sandsten. Allt detta var i ordning ställt till slätterns början. Tjärburken och ett litet träträg

ACC. N.R. M. 7880 : 5.

L
5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

med sandsten fanns alltid i närheten avslipstenen, så att man, då liarna var slipade, även kunde få sträkspånen tjärad och sandad. Bästa verkan hade en gammal med tjocka skovor försedd sträkspån. Under årens lopp torkade tjära och sand ihop lager efter lager, som bildade hårdta skovor på båda sidor av sträkspånen.

Då mader och kärr släddes gick man skåragång, ty den släta och stenfria marken tillät denna metod utan risk att man stenhögg.

Man använde långa liar så man kunde ta så bred skär som möjligt, och slätterkarlarna följde efter varandra. Det krävde styrka och uthållighet, och hade man en driftig person i teten, gällde det att ha bråttom för att ej blifft efter, och den som inte kunde följa med, blev ansedd som en stackare. Genom skåragången kunde stora vidder av slättern avverkas på kort tid såvida man hade en driftig ledare.

De vanligast förekommande liemärkna var Boarp, Ralskog, Lejonlie och Ställie m.fl. Var och en hade sitt speciella märke, som han förordade.

Efter slätterkarlarna kom räfskäringarna och räfsade ihop det avsladda gräset och brede ut det för torkning i s.k. breda breda eller höbredda höbredda. Var gräset tunt och dåligt, blev brädorna där efter, små och få, men var skörden god som fallet var på klövervallar, kunde bredan täcka hela åkefn, och sådade man att det var bredslatjockt med hö, vilket betydde en ovanligt rik skörd. I ängar och gärden där gräset var dåligt, blev

ACC. NR. M. 7850:7.

7

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

bredorna mindre och glesare. De bestod här av ängshö.

Höräfsan var betydligt lättare och smäckrare gjord än den förut beskrivna stråkräfsan och räfsningen utfördes av kvinnor.

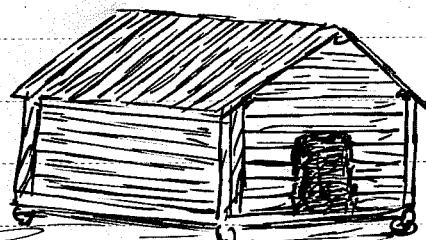
Räfsan bestod av skaft, kel, båge och pinnar. Skaftet gjordes vanligen av al, kelet av ek, likaså bågen av ek och pinnarna av bok eller hagtorn. Höräfsan användes även då man räfsade strå och då man risade. Då ängshöet torkat några dagar, räfsades bredorna ihop och kördes hem i höhäcken och kastades upp på slinnern, höskullen, som var belägen över stallen, får- och fähuset. En öppning kallad slinnragluggen ledde in till slinnern slinnan.

De olika slinnerna hade namn efter respektive lokaler, som var undersåsom fähusslinnern, stallslinnern och fårslinnern och lövslinnern var det kvistade lövet förvarades. Klöver och timotej eller insåningen som den kallades, krävde noggrannare torkning och därför brukade man stacka den eller kuva den, som termen lydde, sedan den legat på breda på breza några dagar. Den fick sedanstå i kuva eller stack tills den var fullständigt torr, då den kördes in på någon slinner och packades ihop. Besvärligast var höbärgningen

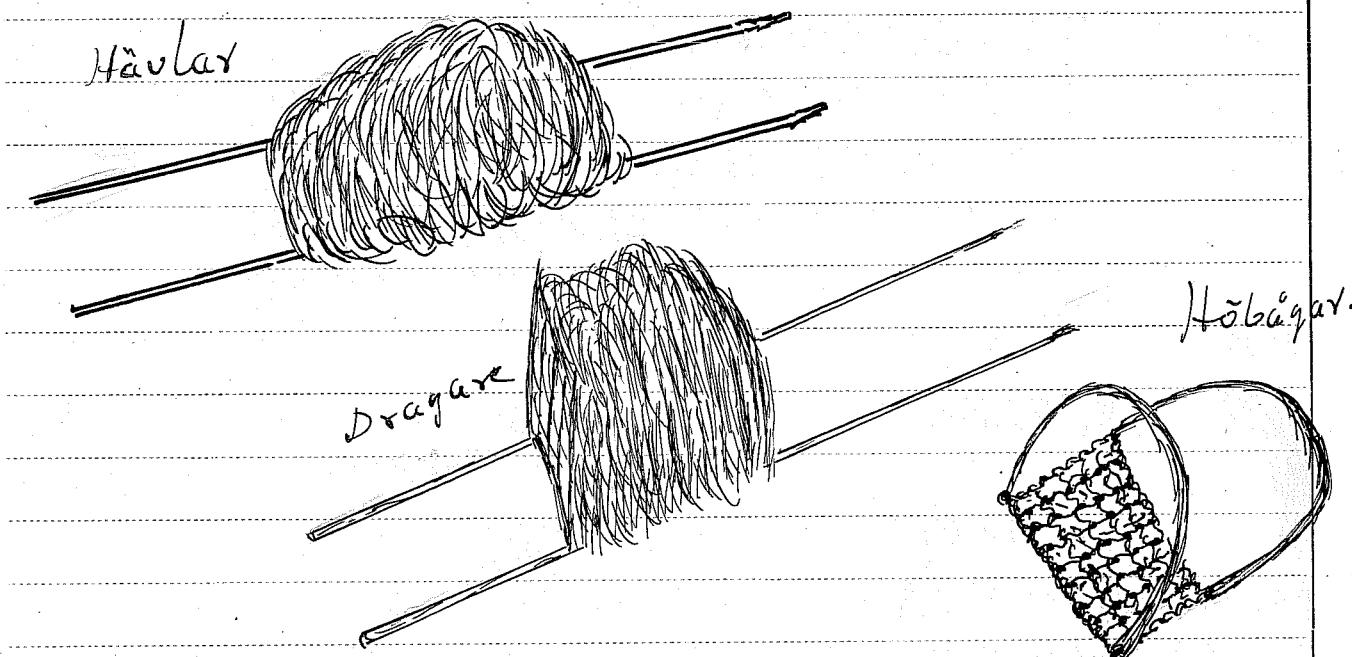
ff. Rek III:13

i mader och kärr, som ofta var sanka och vatten fylda. Man kunde då inte breda höet, där det släddes utan det måste först dras upp på det torra och där bredas ut. När man drog upp det avsladda gräset ur vattnet, ifall kärret var vattensjukt, använde man hävlar, långa stänger på vilka höet lades och bars upp av två personer. Ett annat redskap för samma ändamål var dragaren. Den sköttes av en person och bestod liksom hävlarna av två stänger, som på mitten var förenade med några lister samt försedda med ett stöd vid bakre listverket. Då man lastat på höet, fattade en karl i främre delen av dragaren liksom i ett par skaklar och drog så upp det på det torra. Men man drog det våta tunga höet inte längre, än man behövde, för att det inte skulle ligga på blöt mark. Vanligen var det mycket sankt, där det breddes ut, så att, då det skulle bärgas, kunde man inte köra fram till det hopräfsade höet med häst och vagn, utan man fick bära det lång väg, och därvid användes ett redskap som kallades höbågar. Det var tvenne stora meterhöga bågar gjorda ^{av} stora grangrenar och förenade med ett nät av flätade björkvidjor. De nu tre nämnda redskapen var nödvändiga vid slätter och bärning

av mader ock kärr. Somliga gårdar hade särskilt stor dylik slätter, andra däremot ingen. Då maden ofta låg långt från själva huvudgården, brukade man arbeta därstädes från morgon till kväll och gick då inte hem under måltiderna, utan man hade mat med sig eller också fraktades maten dit, då måltidstiden var inne, och att kunna slipa medfördes en liten transportabel slipsten uppsatt på en enkel ställning. När slättern var slut fraktades den hem igen. Det bärsgade höet kunde man inte forsla fram till gården omedelbart på grund av de dåliga vägar som ledde fram genom skog och moras till maden. Man fick lagra höet på platsen, tills vintern med snö och frost gjorde framkomliga vintervägar. Höet förvarades i stora lador benämnda madhus och belägna på en holme eller i kanten av kärret, maden. Madhö, som det kallades, var strävt och näringssfattigt, togs i bruk först fram på vintern, då kreaturen inte var så kränsna.

De olika arbetsuppgifterna avlöstes varandra i en följd under and-tiden. Då slätteranden slästran och bärsländan bäslan som bärningen kallades var överstökad började skördanden Sykan som till och med kunde komma innan ~~kornmaxmedian~~ de förstnämnda ännu ~~inte~~ avslutats.

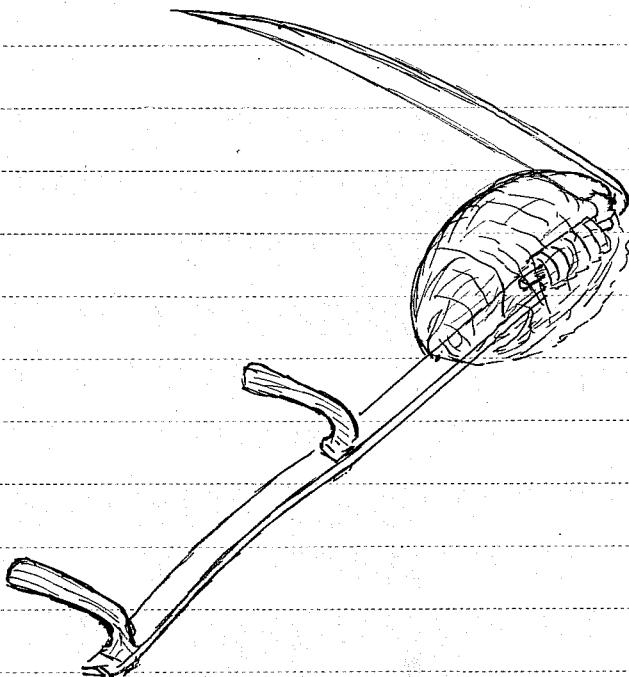
Bland sädesslagen var rågen det, som först skördades. Det skedde i slutet av juli, under tidiga år, och längre fram, om sommaren var kall och försenade mognaden. Var rågen mycket dålig d.v.s. kort och gles tillföljd av nattfrost e.d., släddes den som lösing utan att bindas ihop till kärvar och breddes ut att torka som hö, varefter den räfsades ihop och kördes in. Om den hade nått ordinär storlek, blev den avtagen och upptagen. Man sade vanligen "ta av råg" i stället för slå råg, och man slädde då in mot fältet där den blev liggande i en lång sammanhängande sträng vilken togs upp och buntades ihop till nekar. Att ta av råg var ett karlgöra, men ta upp ett kvinnligt. Ofta hade ett par kvinnor fullt arbete med att ta upp efter en karl, tog samme person ibland ~~sig~~ ^{var} ~~man~~ både upp och band ihop, och ibland tog den ene upp och den andre band ihop. Var rågen grov och tät, hade man bred och ny lie, så man kunde göra kraftiga hugg. Om den var hårt mogen, så att kornen satt löst, försågs lien med en hav av tunt tyg för att uppsamla de avfallande sädeskornen. Häven sattes fast vid en båge, som anbringades på örvet, och en sådan lie kallades bågalie. Då bågen inte längre behövdes, togs den bort. Den var mycket lätt att sätta

Ete I:7

Ete. VV

ACC. N.R. M. 7850 : 12.

fast och ta bort. Gamla örven var utan undantag försedda med ett
hål för bågen. Då det säkerligen blev dåligt resultat i håven kom
den slutligen ur bruk mot slutet av 1870-talet och början av 80-
talet. Efter denna tid användes inga bågaliar.

12

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Då rågen var avtagen, skulle den fortast möjligt sättas upp eller travas, som det hette, emedan den sattes upp i travar. En trave utgjorde 12 par neker och en halv trave 6 par. Att sätta upp råg krävde en viss vana och detta arbete anförtroddes en gammal person, som både kunde och var tillräckligt noggrann i arbetet. En pojkluns eller flicka brukade då bära fram nekerna till den som satte upp. En dålig och vårdslös uppsättning kunde äventyra mycket, ifall regn och rusk inträffade, så att rågen inte hann att torka i rätt tid. Traven skulle stå säkert och alla bandknutarna skulle vändas inåt. Den fick inte ramla omkull eller rubbas för minsta vinsdtöt, och den fick inte heller vara för vid nedtill, för då kunde den falla ihop vid regn och torkade inte. När rågen var tillräckligt torr, kördes den in i ~~den~~ en vanlig höhäck. För att kunna ta vara på spill-säden, knöts ett utbrett lakan fast in i höhäcken och i detta uppsamlades de lösa kornen. Såväl i- som urlastning av rågnekerna skedde med en viss försiktighet. Två neker åt gången länmades upp i häcken och togs emot där av den som stod i häcken och lade dem tillräcka så att axen vätte mot häckens mitt och rotänderna mot gavlarna.

8 tw III :13

de

Aron
A

Råglasseset kördes hem till logen ^{och} lastades ur. På marken utanför logen breddes hästtäcken ut, vari man uppsamlade spillsäden, som rann ner under hästen, då nekerna kastades in. På logen stod två personer som tog emot nekerna och slog toppändan mot logväggen, så de lösast sittande kornen föll på loggolv. Det kallades att "pensa råg". Pensrågen som utgjordes av stora och väl mogna korn användes till utsäde, och man fick genom denna metod ett visst urval av utsäde. Då man pensade brukade man sätta enlåda under och uppsamla körnen i. Den kallades skreft. Men vid slaget mot logväggen kastades kornen kring och spriddes på loggolv, så att skreften vanligen stod nästan tom. Därav uppkom ett gängse uttryck i trakten "tom som en skreft" då man ville ge tillkänna att något fattades. Ex. "skjulet var tomt som en skreft", det fattades ved. "Ladan var tom som en skreft", det fattades halm. o.s.v. De pensade nekerna lämnades sedan över till en som stod i ladet och tog emot. Det var vanligtvis ett barn, som se överlämnade neken till den som skulle lea. Att lea kallades att läga nekerna i varv med topparna åt ladets mitt. Ladet var det rum vid logen, där rågen förvarades till dess den skulle tröskas.

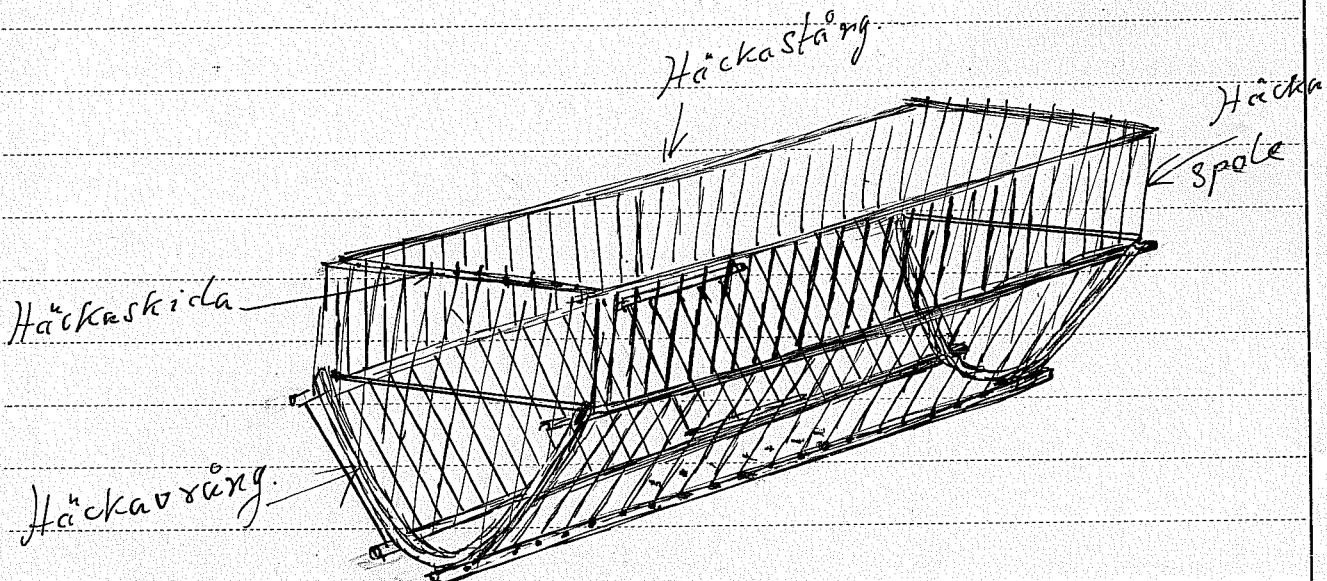
ACC. N.R. M. 7850:15.

15

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den som tog emot nekerna från logen kallades nekakråka *nekakråka*

Det var inte så ansvarsfullt arbete och nekakråkan kunde därför
vara en pojkluns eller flicka.

Höhäcken bestod av två häckavränger förenade med 6 st. häckastänger sammanhållna av häckaspolarna. Vid vardera gaveln satt två häckaskidor för att ge stadga åt häckens över-del.

I nedre vänstra kanten var en lucka genom vilken man kunde komma in i häcken.

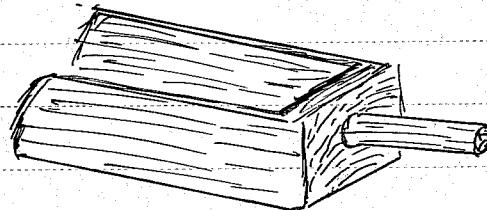
När den sista neken blivit pensad och inlagd i ladet, skottades pensrågen ihop vid logrummets ena gavel för att kastas. Där bildades en stor dråse av såd, vippor och agnar jämte en myllrande massa av tvästjärtar, larver och andra småkryp, som följt med i nekerna. På en upp och nedvänd sådesskäppa eller en pall e.d. tog så den personen plats bredvid dråsen för att med kastskyffeln kasta såden. För varje kast tog man endast en liten del i skyffeln och slängde med kraft över loggolvet till den motsatta gaveln. Agnarna hamnade på loggolvets mitt i enhög och sådeskornen blev liggande vid logbalken. Då man kastat färdigt, låg dråsen renad från vippor och agnar vid andra gaveln av loggen. Under kastningen gjordes ofta uppehåll för att med en stubbkvast sopa undan tyngre föremål, som följt med fram till dråsen. Det kallads att sopa av dråsen.

När allt var kastat, sopades agnarna undan och rågen mättes upp och lades in på en vind för att användas till utsäde. En del kördes till kvarnen för att malas. Man ville ha bröd av den nya rågen så fort som möjligt, och under vissa år gav Olof kaka. Under kalla och regniga somrar fick man nytt bröd någon vecka efter olsmäss.

ACC. N.R. M. 7860:17.

Kastskyffeln var gjord av något hårdare träslag, såsom lönn eller ask e.d. än skyfflar till annat bruk. De var i allmänhet gjorda av al eller asp. Kastskyffeln kunde användas i många år. I slutet av 1890-talet framvisades en mycket sliten och hopbunden kastskyffel på vilkenårtalat 1783 stod inskuret jämte initialer. Den hade varit i bruk över ett sekel. Själva skyffeln, som hade höga vinkelräta kanter, var försedd med ett skaft lagom för handen. I sin helhet var den omkring 30 cm. lång 12 cm bred med 5 - 6 cm. höga kanter.

Kastskyffel.

Man tog mycket litet i skyffeln för varje kast. Det gick för övrigt mycket sakta att kasta och tog lång tid. Hade man bråttom och tog fulla tag med skyffeln, blev produkten sämre.

17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Eku III:16

ANM

Något efter rågen mognade kornet. Vid samma tid brukade nötterna bli gråbitna gråbötana d.v.s. att kärnan fick en gråaktig anstrykning å hinnan invid skalet. Nöten var mogen.

Var kornet tunt och kort släddes det till lösing, i annat fall tog man upp det och nekade det, samt satte upp det i travar liksom rågen.

Lösingenräfsades ihop och torkades som hö. Man pensade inte korn men leade det liksom råg, och då det kördes in, iakttogs samma varsamhet som gällde rågen. Havren som mognade senare behandlades på ena handa sätt som korn.

Rummet eller ladet där de olika sädessorterna förvarades kallades respektive rågladet, kornladet, havreladet. Här fick alltsammans ligga tills tröskningen började, och det dröjde länge, ty innan dess skulle enhel del andra arbeten utföras.

Först skulle rågen sås på det nygödslade fältet och harvas ned, stenar och uppstickande berghallar sopas och åkern bultas. Hur detta utfördes ~~förut~~ har förut beskrivits, varför det här lämnas åside.